

Hoe weten wat te willen. Over autonomie, dromen en waarom sociaal werk niet zonder kan

Benoot, T., & Roose, R. (2022) • Gompel & Scavina, 118 pp.

Johan Bastiaensen •

Toon Benoot is een postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek aan de Universiteit van Gent. Rudi Roose is hoofddocent sociaal werk aan diezelfde vakgroep. Benoot en Roose onderzochten de effecten van de ‘persoonsvolgende financiering’ en schreven op basis daarvan dit boek.

Persoonsgebonden financiering houdt in dat de overheid niet langer bepaalde voorzieningen subsidieert waar mensen met een ziekte of beperking gebruik van kunnen maken, maar dat deze mensen zelf hun hulp, op eigen conditie en op hun maat kunnen inkopen. Bijvoorbeeld iemand met een dwarslaesie kan zelf de zorg zo organiseren en specifieke zorg aankopen, zodat die in de eigen omgeving kan blijven wonen. Het denken achter dit systeem is dat het leidt tot grotere keuzevrijheid en een grotere autonomie, die op hun beurt weer leiden tot betere kwaliteit van leven en dus tot een groter welzijn.

Voor hun onderzoek interviewden Benoot en Roose directies van voorzieningen voor mensen met een beperking en vroegen ze mensen met een mentale beperking naar hun noden en verwachtingen van de hulpverlening. De conclusie van het onderzoek raakt aan het intuïtief aanvoelen van systemische denkers, namelijk met een zak geld koop je geen autonomie. Autonomie is daarvoor een te complex gegeven.

-
- Klinisch psycholoog-systeemtheoretisch psychotherapeut en opleider; staflid Interactie-Academie.
E-mail: johan.bastiaensen@iaac.eu

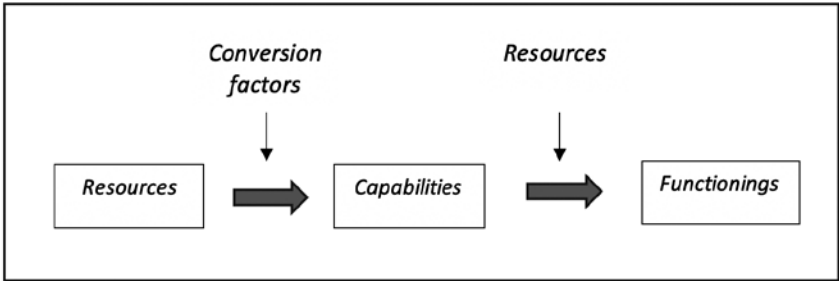
Het boek is leesbaar en vlot geschreven. Ik vermoed dat het voor lezers die te maken hebben met cliënten die gebruik maken van de persoonsgebonden financiering een frisse kijk geeft.

Voor mij – onbekend met persoonsgebonden financiering, maar wel geïnteresseerd in systeemtheoretische kadering – ging de interesse vooral naar het theoretische model dat de auteurs gebruikten.

Benoot en Roose kaderen hun analyse en de begrippen ‘autonomie’ en ‘keuzevrijheid’ binnen de *Capability Approach*. Deze benadering vindt haar oorsprong bij Amartya Sen, laureaat Nobelprijs Economie. Ook Martha Nussbaum, filosofe, leverde een bijdrage aan deze theorie.

De *Capability Approach* leunt dicht aan bij een systeemtheoretische benadering. Zo zijn het relationele, de context en de interafhankelijkheid centrale begrippen. Interessant, en toch zijn er enkele concepten in de Capability-benadering waar ik vanuit een systemisch perspectief niet direct een plaats voor vindt. Ik geef hieronder een samenvatting van de theorie en plaats vervolgens enkele bedenkingen.

De *Capability Approach* (CA) biedt ‘een conceptueel kader dat de sociale ongelijkheden aan de kaak stelt en kwaliteit van leven en welzijn centraal stelt. Het richt zich op de reële mogelijkheden van mensen om zich te ontplooiën naar hun eigen waarden, en dus te zijn wie ze willen zijn en te doen wat ze willen doen. Het zijn deze reële mogelijkheden die *capabilities* worden genoemd’ (p. 17). De benadering heeft vier belangrijke basisconcepten: *resources*, *capabilities*, *functionings*, *conversion factors*. In een schema gezet verhouden deze concepten zich op de volgende manier:

Resources oftewel bronnen zijn middelen of hulpbronnen, goederen en diensten die noodzakelijk zijn of helpen om een bepaald functioneren te realiseren. Bijvoorbeeld: om mij naar het werk te verplaatsen beschik ik over een fiets, een auto, een abonnement voor de trein. Daarnaast zijn er ook gepaste wegen (fietsostrade), treinen en een station in mijn buurt, wegen om met de auto naar het werk te gaan.

De beschikbaarheid van verschillende bronnen leidt tot reële mogelijkheden (*capabilities*). Vanuit de CA zijn het de mogelijkheden die het welzijn van een persoon reflecteren. Ze omvatten de effectieve mogelijkheden en vrijheden om het soort leven te leiden dat mensen willen leiden. Bijvoorbeeld: in de zomer bij mooi weer vind ik het fijn om met de fiets naar het werk te gaan. Mijn treinabonnement zorgt ervoor dat ik bij slecht weer op een ontspannen manier met de trein naar het werk kan. Als ik erg veel moet meenemen naar het werk of als ik in de loop van de dag nog ergens naartoe moet, heb ik de mogelijkheid om de auto te nemen.

Functionings oftewel realisaties zijn het in praktijk brengen van een van de *capabilities* (mogelijkheden). Realisaties zijn een veruitwendiging van wat mensen belangrijk vinden en dus subjectief en contextgebonden. Bijvoorbeeld: bij mooi weer (context) vind ik het fijn (subjectief) om met de fiets naar het werk te rijden.

Bij het omzetten van mogelijkheden naar realisaties spelen conversiefactoren (*conversion factors*) een belangrijke rol. Het betreft hier invloeden die maken dat een mogelijkheid al dan niet tot een realisatie leidt. Bijvoorbeeld: in Iran heeft de Ayatolah verordent dat vrouwen niet in het openbaar mogen fietsen. Alle bronnen zijn aanwezig om te fietsen (fiets, wegen ...) en fietsen behoort dus tot de mogelijkheden (*capabilities*). Echter door het verbod op fietsen in het openbaar wordt de keuze om al dan niet op straat te fietsen voor vrouwen een risicovolle activiteit die verstrekkende gevolgen heeft.

Binnen de CA wordt onderscheid gemaakt tussen drie categorieën conversiefactoren:

Persoonlijke factoren: Het gegeven dat men nooit heeft leren fietsen maakt dat het hebben van een fiets als hulpbron beperkte mogelijkheden biedt. Het gaat hierbij dus om individuele facetten van een persoon zoals fysieke en mentale mogelijkheden en beperkingen.

Sociale factoren betreffen sociale invloeden vanuit de omgeving van een persoon. Een kind van acht jaar dat over een fiets beschikt, maar waarvan de ouders vinden dat het nog te jong is om alleen naar school te fietsen, wordt beperkt in het omzetten van de mogelijkheden in realisaties. Ook het verbod in Iran voor vrouwen om in het openbaar te fietsen behoort tot deze sociale conversiefactoren.

Fysieke omgevingsfactoren zijn factoren in de omgeving die een remmende of ondersteunende rol spelen. Bijvoorbeeld de milieuverontreiniging en het veranderende klimaat kunnen leiden tot meer gebruik van de fiets. Wonen in een drukke buurt zal ouders sneller doen besluiten dat een kind nog te jong is om alleen naar school te fietsen.

Zoals gezegd een interessante theorie, met een zeker systeemtheoretisch gehalte. Toch heb ik enkele kritische kanttekeningen en vragen bij de Capability-benadering.

Een eerste bemerking heeft te maken met de definiëring van de concepten. Zo zijn bronnen en conversiefactoren niet duidelijk te onderscheiden. Behoort het wegnemen nu tot de bronnen die noodzakelijk zijn om te kunnen fietsen of behoort het tot de fysieke omgevingsfactoren die maken dat mijn keuze om met de fiets naar het werk te rijden hierdoor beïnvloed wordt? Of kan het wegnemen zowel een bron als een fysieke omgevingsfactor zijn, en hoe wordt dat bepaald?

Een meer fundamenteel probleem van de Capability-benadering is volgens mij de vereenvoudiging van de complexe relationele realiteit. Zo wordt het concept bronnen (*resources*) in het boek voorgesteld al een tamelijk statisch gegeven, namelijk men heeft een fiets of men heeft geen fiets. Dat het al dan niet hebben van een fiets op zijn beurt onderhevig is aan diverse beïnvloedingen lijkt niet meegenomen te worden in de theorie. Ook zijn *capabilities* in mijn ogen steeds onderhandelde ‘mogelijkheden’, terwijl het in het boek lijkt te gaan over vaststaande gegevenheden. Maar mogelijkheden zijn maar mogelijkheden als deze binnen een gemeenschap verschijnen als mogelijkheden. Het zijn geen objectief bestaande gegevenheden. Ik begrijp dat een model altijd leidt tot reductie van een complexe werkelijkheid en misschien is dat ook nodig voor onderzoek. Maar het is jammer dat de beweeglijkheid en de diversiteit van beïnvloedingen en ook de ruimere context daarmee gedeeltelijk uit het zicht verdwijnen.

Dit gezegd zijnde, het blijft een boeiend boek waarin autonomie niet als iets simpels wordt beschouwd. Het boek heeft me niet alleen aan het denken gezet over persoonsgebonden financiering en het verwerven van autonomie. Het bood me ook veel inspiratie voor theoretische reflecties en was aanleiding voor fijne gesprekken met collega's. Wat wil je nog meer.

